

Н. В. Каравайченко

студ. I курсу

спеціальність «Право»

Науковий керівник: к.іст.н., доц. О. І. Домбровський

ПАКТИ Й КОНСТИТУЦІЇ ЗАКОНІВ ТА ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО – ПЕРША КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

У наш час в Україні відбуваються складні державотворчі процеси, тому актуальним є розгляд основних рис та змісту першої в світі конституції – «Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорозького», прийнятої 310 років тому. Цей документ був прийнятий демократичним духом і визначав прогресивний історичний парламентський напрямок розвитку державних реформ. Хоч і не втілена в життя, однак Конституція Пилипа Орлика є однією з найвидатніших історичних державно-політичних пам'яток, з якої бере початок розвиток ідеї українського конституціоналізму [1, с. 75].

Конституція Пилипа Орлика стала системним об'єктом вивчення істориків Д. Дорошенка, О. Субтельного, О. Прицака, О. Оглоблина, І. Борщака, В. Шаповала, Т. Чухліба, правознавців М. Василенка, Б. Майгера, О. Мироненка, П. Стецюка, О. Кресіна та ін.

Пилип Орлик – один з найвидатніших діячів XVII–XVIII ст.ст., самовідданий український патріот, який все життя присвятив боротьбі за незалежність України [2, с. 92].

Після поразки Карла XII під Полтавою Пилип Орлик, його дружина і родичі Герчики, ряд старшин пішли за гетьманом Іваном Мазепою у вигнання. У липні 1709 р. вони дісталися до турецького замку в Бендерах. Смертельно хворий І. Мазепа прожив тут трохи більше двох місяців. Вночі з 21 на 22 вересня великий гетьман України Іван Мазепа помер. До останнього його подиху поряд з ним був Пилип Орлик.

05.04.1710 під турецьким замком козацька рада обрала Пилипа Орлика гетьманом України. У цьому статусі його визнали і польський король, і турецький султан. У день виборів було проголошено угоду-договір між новообраними гетьманом, старшиною і козацтвом, закинутими долею на чужину. Державний документ мав назву: «Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорозького» («Pacta et Constitutiones legum libertatumque Exersitus Zaporoviensis») [3].

Конституція 1710 р., прийнята українськими козаками в Бендерах, була заснована на принципах, характерних для прогресивних західноєвропейських традицій. Укладався договір між главою держави (гетьманом) і народом. Гетьман приймав присягу. («Його вельможність зводить потвердити не тільки

приписом своєї руки, а й формальною присягою і тисненням військової печатки»). Проголошувалася республіканська форма правління.

«Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорозького» включали вступ-преамбулу і 16 розділів.

Текст Конституції був складений латинською і тогочасною книжною українською мовами. У преамбулі Конституції була схематично викладена історія українського народу та Війська Запорізького, висловлювалася ідея споконвічного прагнення українців до власної державності. В усьому її тексті провідною є думка про природне право кожної нації на визволення з-під чужоземного панування.

Основними положеннями Конституції є :

- Україна є суверенною державою під протекторатом Швеції.

Перед новообраним гетьманом Пилипом Орликом ставилося завдання вибороти незалежність України за підтримки Швеції. Шведський король Карл XII як «покровитель і протектор» України, затвердивши умови й акти обрання гетьмана, ставав гарантом незалежності України та недоторканності її кордонів.

- Територія України складається з Чернігівського, Брацлавського і Київського воєводств.

- Влада ділиться на три гілки: законодавчу (Генеральна рада), виконавчу (гетьман і генеральна старшина) і судову (Генеральний суд) [4, с. 40].

Законодавча влада надається Генеральній Раді, що виконує роль парламенту, до якої входять генеральні старшини, цивільні полковники від міст, генеральні радники (делегати від полків з людей розважливих і заслужених), полкові старшини, сотники та представники від Запорозької Січі (ст. 6). Генеральній Раді належало працювати сесійно, тричі на рік – в січні (на Різдво Христове), квітні (на Великдень) і жовтні (на Покрову). На своїх зборах Генеральна Рада розглядає питання про безпеку держави, спільне благо, інші громадські справи, заслуховує звіти гетьмана, питання про недовіру йому, за поданням гетьмана обирає генеральну старшину [2, с. 124–126; 3; 4].

Найвищу виконавчу владу мав гетьман, влада якого була довічною. У період між сесійними зборами Генеральної Ради він виконував її повноваження. Йому було заборонено створювати якусь власну адміністрацію, він не міг застосовувати покарання до винних. Для задоволення матеріальних потреб гетьманові виділялись певні рангові маєтності з чітко визначеними прибутками, проте лише на час його перебування на посаді [5, с. 81; 6, с. 110].

«Винуватців (злочину) не повинен карати сам Ясновельможний Гетьман зі власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення – і умисне, і випадкове – має підлягати (розгляду) Генерального суду, який повинен винести рішення не поблажливе і лицемірне, а таке, якому кожен мусить підкорятися, як переможений законом» [7, с. 62].

- Гетьманська влада обмежується участю Генеральної військової ради (парламенту) в державному управлінні; до Генеральної ради має увійти не тільки генеральна, полкова і сотенна старшина, а й по депутату від кожного полку та Низового Війська Запорізького.

- Уряди полковників і сотників є виборними [2, с. 125].

- Гетьман не розпоряджається державними коштами; бюджетом відає генеральний скарбничий, який узгоджує дії з гетьманом.

Всім військовим скарбом мав відати генеральний підскарбій, який у своїх діях був непідвладний гетьману. На цю посаду мала обиратись «людина значна і заслужена, мастна і добросовісна, яка мала б у своєму догляді військовий скарб, завідувала млинами і всілякими військовими ушкодами і повертала їх на публічну військову потребу з відомом гетьманським, а не свою приватну. А сам ясновельможний гетьман до військового скарбу й приходів, які до цього належать, не має належати і на спій персональний пожиток вживати, а задовольнятися своїми оброками та приходами, які кладуються на булаву та його гетьманську особу ...» [7, с. 61].

- Визнано природні права людини, насамперед право на протест проти гноблення.

- Православ'я є державною релігією.

- Передбачений соціальний захист козацьких удів та сиріт, які звільнялися від податків та повинностей [2, с. 125].

Встановлено й оголошено неперушним, що «вдови козаків, їх дружини та діти-сироти, козацькі господарства і господарства жінок, чоловіки яких на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені оплатою податків» [7, с. 62].

Цей документ заклав історичний пріоритет Української держави, першість у ній віддавалася козакам. Саме козаки, на думку Пилипа Орлика, були попередниками Володимира Великого в процесі прилучення українських земель до європейської цивілізації. Дана схема стала підґрунтям ідеї виокремленості руського – малоросійського – українського народу та його природного права на власну державу [8, с. 65].

У Конституції Пилипа Орлика сформульовані головні принципи побудови незалежної держави: поділ влади, суверенність, демократизм, соціальність, законність, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, правова культура.

В тексті цього правового документа відображено дух нації, її демократичний менталітет. Ця традиційна миролюбна політика Української держави чітко зафіксована у ст. 18 теперішньої Конституції України: «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її

національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства та загально визнаними принципами і нормами міжнародного права» [9].

Особливе місце в Конституції Пилипа Орлика посідає визначення демократичних засад управління та діяльності органів державної влади, у якому категорично забороняється узурпація влади. Порухення цього принципу, як зазначено в документі, спричиняє виникнення численних безпорядків, порушення законів і вольностей, громадські утиски тощо [9].

Таким чином, можна зробити висновок що, закладена в Конституції Пилипа Орлика ідея поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову знайшла своє втілення і в Конституції України. Кожна гілка влади повинна не лише виконувати свої повноваження, а уважно спостерігати за діями інших гілок влади, а за необхідності – стримувати їх від спроб перебирання на себе, узурпації чийось повноважень. Тому єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України; органами державної виконавчої влади – Кабінет Міністрів, центральні та місцеві органи державної виконавчої влади; органами судової влади – Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції [9].

Конституція, в якій гармонійно поєднувались інтереси гетьманської влади і козацької старшини, як провідної верстви в Україні, була в той же час маніфестом державної волі українського народу, пам'ятником української державно-політичної думки [4, с. 41].

Своїми ідеями, демократичними засадами, змістом і державницькою спрямованістю Конституція випереджала й суспільну думку тогочасної Європи. Навіть французькі просвітителі ще тільки наближалися до розробки тих суспільних ідей, які були закладені в Конституції Пилипа Орлика. Вона стала реальною моделлю вільної, незалежної держави, заснованої на природному праві на свободу і самовизначення.

Список використаної літератури

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі : монографія. Київ : Либідь, 1993. 358 с.
2. Земерова Т. Історія України : підручник і посібник. Тернопіль, 2019. 432 с.
3. Конституція Пилипа Орлика. URL: <https://uk.wikisource.org/wiki/> (дата звернення: 13.08.2020).
4. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посібник. Київ : Атіка, 2006. 760 с.
5. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : навч. посібник. Львів : Світ, 2004. 296 с.
6. Лисенко С. Л. Конституція України : матеріали до вивчення : посібник. Київ : Либідь, 1997. 160 с.

7. Музиченко П. Історія держави і права України: навч. посібник. Вид. 2-е, випр. и доп. Київ : Знання, 2000. 660 с.
8. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції : монографія. Київ : Знання, 1993. 192 с.
9. Конституція Пилипа Орлика: основні ідеї та можливості реалізації як державного документа. URL: <https://referat.ml-style.net/pravoznavtstvo/istoriya-derzhavnosti-ta-prava/> (дата звернення: 12.08.2020).